

Yapılan Alan Araştırması Seminerlerinin Sunulması ve Deęerlendirilmesi

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
HALKBİLİM BÖLÜMÜ**

HLK 220 Alan Araştırması Semineri

**BİR ÇORUM KÖYÜNDE SÖZDEN RİTÜELE
ETNOGRAFİK ARAŞTIRMA RAPORU**

Ankara, Mayıs 2015

BÖLÜM 1 : ORTAKÖY HAKKINDA

Ortaköy köyü en yakın ilçe olan Sungurlu'ya 25 km, Çorum iline 95 km uzaklıktadır. Sungurlu'nun kuzeyinde bulunan bu köyün eski adı Orta Kışla olup bu ismin nerden geldiği ve yerleşim zamanı bilinmemektedir. Bir dağ köyü olan Ortaköy karasal iklime sahiptir. Köyün yolu asfalttır. Köyde Kesimci, Kılıçer, Kılıç, Bilgin, Keskin, Kesici, Kesimen, Kermen, Keşikçi, Kayanç aileleri yaşamaktadır. Köyde 70'li yıllarda 85 hane varken günümüzde içinde oturlan hane sayısı 20'dir. Bu hanelerde genellikle 2 kişi yaşamaktadır. Bunlarda genellikle yaşlı çiftlerdir. Köyde bir tane cami vardır. Devletin atadığı imam yoktur. Genellikle atamayla gelen imamlar bir yıldan fazla kalmamışlardır. Köy halkından kişiler ezanı okumakta ve namaz kıldırmaktadır. Köyde ilkokul vardır fakat 5 yıldır eğitim yapılmamaktadır. Eğitim yapılmamasının sebebi şehirlere yapılan göç sonrası öğrenci kalmamasıdır. Köyde 70'li yıllarda çocuk ve genç olanların çoğu okur-yazar fakat daha öncesinde okur-yazar oranı % 10 kadar. Köy halkından üniversite okuyan kişi sayısı % 5 kadardır. Köyde şuanda kahve, bakkal ve köy odası bulunmuyor. 80'li yıllarda başlayan şehirlere göç hareketinden sonra var olan mekânlar kapanmış.

Köyde en çok buğday ve arpa tarımı yapılmaktadır. Az olarak mercimek ve nohut tarımı yapılır. Kendilerine yetecek kadar sebze üretimi yapılır. Son yıllarda açılan göletten sonra sebze satışı yapmaya başlanmıştır. Köyde büyükbaş hayvancılık yapılır, küçükbaş hayvancılık yapan kimse yoktur. 1964 yılında alınan traktörden sonra makineli tarım yapılmaya başlanmıştır. Köyün geçim kaynağı tarımdır. Elde ettikleri mahsulü kişi sayısı çok olanlar bulgur yapıp, az kişi olanlar buğday şeklinde ofise ve buğday tüccarlarına satarak gelir elde ederler.

Köyde günümüzde düğünler bayramlara denk getirilerek yapılıyor. Eğer evlenen erkekse düğünü şehirde, kadınsa düğünü baba evinden çıkması için köyde yapılıyor. Evlenip köye yerleşen kişi yoktur. Düğünler 3 gün yapılıyor. Köyde sünnet geleneği var. Sünnet için düğün ya da mevlit yapılmıyor. Cenazeler genellikle köye defnediliyor. Cenazeler alınan cenaze yıkama aracında yıkanıyor. Geleneksel olarak yapılan yöntemler bırakılmış. Cenaze defin işleminden sonra dağıtılan kıymalı pide geleneksel hale gelmiş.

BÖLÜM 2 : ETNOGRAFİK ARAŞTIRMA HAKKINDA

Bu araştırmanın konusu Ortaköy köyünde anlatılan efsaneler ve bu efsanelerle ilgili yapılan dinsel büyüsel işlemlerdir. Efsanelerin birisi bir ağaçla ilgili olan kara kütük efsanesidir. Diğer

bir efsane evren isimli bir yaratık ve onu öldüren ergülü baba ile ilgili bir efsanedir. Bir diğer efsanede bir ağaç etrafında görülen şahmeran efsanesidir. Son olarak bir anlatıya bağlı olarak yapılan şifacılık anlatılacaktır.

Bu alan araştırması katılarak gözlem ve derinlemesine görüşme yapılarak yapılmıştır. Alan çalışması 1-2-3 Mayıs 2015 tarihlerinde 11 kaynak kişiyle görüşerek yapılmıştır. Görüşme sırasında açık uçlu sorular sorulmuş ve görüşmeler sırasında fotoğraf çekimi ve ses kaydı yapılmıştır. Anlatılan mekânlara gidilerek mekânlar incelenmiş ve fotoğraf çekimi yapılmıştır. Araştırma konusu olan halk anlatısı türü efsane ve devamında gelen dinsel büyüsel işlemler ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Sözlü kültür ürünleriyle ilgili yazılmış makale, kitap ve tezlerden yararlanılmıştır.

BÖLÜM 3 : KONUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Yazının kullanılmadığı topluluklarda sözlü kültür ürünleri önemli bir yer tutarlar. Halkın anlam dünyalarını yansıtırlar. Inandıkları ve kutsal gördükleri yerlerin, kişilerin hikayelerini anlatırlar. Kutsal olanı anlamlı hale getirir. Davranışı anlamlı hale getirir.

“Sözlü gelenek, oldukça müphem bir kavramdır. Okur-yazar olmayan bir toplumda sözlü gelenek, kuşaktan kuşağa söz aracılığıyla aktarılan her şeyi – başka bir deyişle kültürün tamamını - kapsar.”(Goody,2009: 83)

Sözlü kültürün: “sözlü, geleneğe bağlılık, çeşitlenme, anonimlik, kalıplaşma özelliklerine sahip bir karakteri vardır” (Yıldırım, 1998: 68)

Bu çalışmada sözlü kültür ürünü olan halk anlatılarından efsane üzerinde durulmuştur.

“Efsane” terimi günümüz Türkiye Türkçesinde kullanıldığı şekliyle dilimize Farsçadan geçmiştir. Farsçada masal, öykü gibi anlamlara gelmektedir. Efsane türüyle ilgili ilk çalışmalar 19. yy da Grimm Kardeşler tarafından yapılmıştır. Grimm Kardeşlerin tanımlaması şu şekildedir:

“Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir” (Sakaoğlu, 1980: 4)

Pertev Naili Boratav 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı adlı eserinde şöyle bir tanımlama yapmıştır.

“Efsanenin başlıca niteliği, inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. (...) Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. (...) Kısacası efsane, kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış, kurallı

biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür” (Boratav, 1995: 98-99)

Efsane konusunda birçok çalışmalar yapmış olan Saim Sakaoglu efsaneyi şu özelliklerle sıralamıştır :

“a. Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.

b. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

c. Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

ç. Efsanenin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır. (Sakaoglu, 1980: 6-7)”

Bu çalışmada bir efsanenin konusu ve kutsallık kaynağı bir ağaçtır. Türk kültüründe Dede Korkut masallarında, efsanelerde hep ağaçtan söz edilir. Ağaç bir güç kaynağıdır. Özellikle tek, büyük ve meyvesiz ağaçlar kutsal olarak kabul edilmişlerdir. Ağacın kutsal kabul edilebilmesi için şu şartlar vardır:

“a. Yalnız ağaç olmalıdır.

b. Yapraklarını ya yaz-kış dökmeyen ya da çok az döken bir ağaç olmalıdır.

c. Etrafındaki ağaçlardan ya daha uzun, ya da daha heybetli, daha gösterişli olmalıdır.

ç. Meyvesiz olmalıdır.

d. Etrafındaki ağaçlardan daha yaşlı olmalıdır.

e. Geniş ve koyu gölgeli olmalıdır” (Ergun, 2000: 23-24)

“İlkel dinî anlayışına göre ağaç bir gücü temsil eder. İlkel zamanlarda sade bir ağaca tapınılmamıştır. Ağaçtan tezahür eden, onun ima ettiği bir şeyden ötürü ona hürmet edilmiştir. Ağacın kendisinden ziyade, onun arkasında var olduğu düşünülen birtakım gizli ruhanî varlıklara karşı bir saygı vardır. Bir ağaç ifade ettiği güçten ötürü kutsal olarak kabul edilir. Ağaç, yıkılmazlık ve devamlılık, düzenli olarak tekrar ortaya çıkışı gibi özellikleriyle hayatın düzeni içinde kutsalın gücü olarak kendisini gösterir. Ağaç bu nitelikleriyle evreni ifade etmek için ortaya çıkmıştır” (Eliade, 2005: 317-321).

Efsaneler halkın geleneksel kültüründe önemli yer tutarlar. Geleneksel olarak yaptıkları dinsel büyüsel işlemlere, kutsal saydıkları maddi objelere değer yüklemeleri bakımından efsaneler halen daha anlatılmaktadır. Anlatılan efsanelerin gerçek olduğuna halk inanmaktadır. Anlatan kişi gerçek gibi dinleyen kişide gerçek gibi inanırlar. Bu inanç dinsel bir inanç değildir. Ama dinsel inancın ritüelini açıklar.

BÖLÜM 4 : HALK TARAFINDAN ANLATILAN SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ

KARA KÜTÜK EFSANESİ : Şimdi kara kütük olarak anılan yerde önceden kocaman bir karaağaç varmış. Bu ağaç o kadar büyükmüş ki dallarında hayvanlar yatarmış. 50 tane keçinin yattığı dalları varmış. Bir gün karaağacın altındaki kuyunun ordan geçerken köy halkından birinin keçisi kuyunun içine düşmüş. Uğraşmış ama çıkaramamış. Bir anda nerden geldiğini anlamadığı iki insan belirmiş yanında, onlardan yardım istemiş ve keçisini çıkarmışlar. Keçi kuyudan çıktığında bir tüyü dahi ıslanmadan çıkmış. Birden beliren o insanlar o keçiyi oraya kurban etmelerini söylemişler ve ortadan kaybolmuşlar fakat keçinin sahibi keçisini kurban etmemiş. Ve daha oradan ayrılmadan keçisi ölmüş adamda hastalanmış. Aynı gün içinde karaağaçtan bir ses duyulmuş demiş ki çekilin etrafımdan ben yıkılacağım ve çok geçmeden karaağaca bir yıldırım düşmüş ve ağaç parçalanmış. Ağacın etrafa saçılan parçalarından yeni ağaçlar olmuş. Bir parçası bir tepeye gitmiş orda bir ağaç olmuş adına gül dede denmiş orda bir yatır olduğuna inanılır olmuş. Gül dededen karaağacı söküp getirenler olmuş fakat ağaç tekrar eski yerine gitmiş. Diğer parçaların olduğu yerden şimdi kimseler bir ağaç parçası alamazmış ne zaman birisi oradan bir parça ağaç dalı alsın ya da ağaç kesse ya parçalar geri eski yerlerine gidermiş ya da kesen kişi götürüp yerine koyana kadar ona kara kütük rahat vermezmiş. Yıkılan büyük karaağacın kalıntısına kara kütük adı verilmiş, hiç çürümeden bozulmadan yıllardır öylece duruyormuş. Kara kütük ve yakınındaki kuyu hep birlikte düşünülmüş. Kara kütükteki koruyucu ruhların kuyudan abdest aldığına inanılmış, Kara kütükte önemli yatırlar olduğuna inanılmış.

Kara kütük halk tarafından kutsal bir mekân olarak görülmüş. Türk ağaç kültüründeki gibi bu ağaç içinde benzer açıklamalar yapılabilir. Yani ağacın tek başına ve büyük bir ağaç olması, meyvesiz bir ağaç olması bu ağacı kutsallaştırmak bakımından önemlidir. Tanrı tek ve yalnızdır ve evlat vermez. Bu bakımdan Türk kültüründe büyük ve tek ağaçlar önemlidir. Bu köy halkı için karaağaç, kalıntıları olan ağaçlar ve Kara Kütük kutsalla bütünleşmek için bir araçtır. Kutsalın bir tezahürüdür. Halk için kutsal görülen bu mekânda birtakım dinsel büyüsel işlemler yapılmaktadır. Yağmur duası, nice dilenen adaklar, nice kesilen kurbanlar vardır Kara Kütükte. Halkın Kara Kütük için söylediği bazı şeyler şu şekildedir:

“ Kara Kütük’te yapılan yağmur duasından sonra daha yağmur yağmadığı hiç olmamıştır. Daha duadan dönmeden yağmur yağar”(kaynak kişi 8)

“Sel akarken selden bir odun parçası almıştık ve kapının önüne koymuştuk. Gece kalktığımda odunun durduğu yerde yandığını gördüm eşimi kaldırdım oduna dokunduğumuzda sıcaklık yoktu yanmıyordu ama görünürde odun alev alev yanıyordu. Odun parçasının Kara Kütüğe ait olduğunu anladık. Bizde korkuyla odunu yerine götürüp toprağa gömdük odun söndü”(kaynak kişi 3)

“Kaynak kişi 1’in bir akrabası bu Kara Kütük’te neymiş boş şeylere inanıyorsunuz diyerek kütüğü kaldırıp yola sürüklemiş atmış. Ertesi gün kütük yine eski yerine gelmiş ve eski halini almış”(kaynak kişi 4)

“Bizim burada kadınlar suya 3 tane iğne atarlar dilekleri için. Biri Kara Kütüğe, biri Kara Kütüğün parçası olan Gül Dede’ye, biride Ergülü Baba’ya. Bu iğnelerden hangisi paslanırsa orası dilek dileyen kişiyi çağırıyor derler. Oraya ne adadıysa yapması gerekir. Ben çocuğum olsun diye atmıştım iğneyi ikisi paslandı ve ikisine de dua edip kurban kestik. Çocuğumuz oldu.”(kaynak kişi 9)

“Kara Kütükteki yağmur duasında bir kez yağmur yağmadı. Köy halkına rüyasında yanındaki kuyunun temiz olmadığı söylendi. Kuyu temizlenince yağmur yağdı.”(kaynak kişi 8)

“Kadınlar dileklerini Kara Kütüğe dilerler ve bez, oya bağlarlar.”(kaynak kişi 5)

Köy halkının anlatılarında görüldüğü gibi Kara Kütükle ilgili anlatılan efsaneler orda yapılan ritüelleri anlamlı hale getiriyor. Köy halkı kutsal bir mekâna sahip oluyorlar.

EVREN KAYA VE ERGÜLÜ BABA EFSANESİ: Şimdi Evren Kaya adı verilen yerde çok eski zamanlarda Evren adında bir yaratık yaşarmış. Bu yaratık yarı insan yarı hayvan görünümlü bir yılanmış. Yoldan geçen insanları ve hayvanları nefesiyle yanına çekerek yermiş. Uluyol denen eskiden kervanların geçtiği yolun kenarındaymış bu Evren Kaya. Kervancıları sürekli yediği için o çevrede herkes Evrenden korkuyormuş. Kimse evreni öldüremiyormuş. Aşağı köylerden birinde kervanların konaklaması için mekânı olan Ergülü Baba bu durumdan rahatsız olmuş. Ergülü Baba o coğrafyanın önde gelen dini şahsiyeti ve kervanların konaklama yerinin sahibiymiş. İnsanları yiyen Evren’i öldürmek için Ergülü Baba Evren Kaya’ya gitmiş. İnsanlara eğer şu ırmaktan kan akarsa bilin ki Evren ölmüştür. Kan akmazsa Evren beni öldürmüştür diyerek gitmiş. Bir süre sonra halk ırmaktan kan aktığını görmüş. Ergülü Baba Evren’i öldürmüştür. Zaten kutsal kişiliği olan Ergülü Baba doğaüstü olan

bu yaratığı öldürerek bir kez daha kutsiyet kazanmıştır. Köy halkı için Ergülü Baba'nın en önemli vasfı bütün insanları ve hayvanları yiyen Evren'i inanç gücüyle öldürmesidir. Civar köylerde yaratığa Evran diyenlerde vardır.

Araştırma sırasında Yörüklü köyündeki Ergülü Baba'nın türbesine de gidilmiştir. Yörüklü köyünün halkının böyle bir olaydan haberi yoktur. Fakat orada da anlatılan Evren hikâyesi vardır ve Evren'i öldüren yine Ergülü Baba'dır. Ergülü Baba Osmanlı döneminde yaşamış birisidir. Döneminde halkın saygı duyduğu birisiymiş. Bütün insanları yedirir içirmiş. Civar köyler hep Cuma namazı için Ergülü Baba'ya gelirlermiş. Günümüzde halen Ergülü Baba'nın mezarının bulunduğu türbenin bir odasında insanlar piknik yapmaya geliyorlar, adak kurbanlarını türbede kesiyorlar, asker gecesı gibi bazı eğlencelerini türbede yapıyorlarmış. Türbenin bulunduğu arazinin Osmanlı tapularında Ergülü Baba'ya ait olduğu biliniyormuş. Arazi içerisinde şuan türbe olan evi, şadırvan, cami ve dilek tutulan bir taş bulunuyor. Dilek tutulan taş Ortaköy halkı için önemlidir. Taşa sarılıp iki elinin parmakları birbirine değerse dileğinin gerçekleşeceğine inanılır. Kolları uzun birinin sarılıp parmaklarının değmediğini ama kocasının kolları kısa olmasına rağmen parmaklarının değdiğini anlatıyor Kaynak kişi 9.

“Kardeşimin kızının çenesi kayıyordu onun için iğne attık suya Ergülü Baba paslandı. Ergülü Baba'ya gittiler. Kızın çenesi düzeldi.”(kaynak kişi 2)

ÇATAL ERİK VE ŞAHMERAN: Köyün batı girişinde bulunan ve çok eski bir ağaç olan çatal eriğın yanındaki tarlalar köy halkından kaynak kişi 9 'a aittir. Tarlasında çalışırken hayvanlar tarlasına giriyor ve hayvanlar tarlasına girdiği için sinirleniyor. Hayvanların çobanı olan kadın hayvanlara sinirlenme kötü davranma diyor. Ama sinirle yürümeye devam ederken Çatal Eriğın orda bir çatırtı duyuyor. Sesin geldiği yerde bir yaratık görüyor. Üst tarafı kadın şeklinde ve saçlı olan, alt tarafı yılan şeklinde, ağzında ışık olan bir yaratıktır. Bunu görünce kendini yere atıyor. Yerde yaratığın tılsımlı olduğunu fark edip dua ederek uzaklaşıyor. Bu olayın sonrasında çatal erikte bir şeyler gördüğünü iddia eden insanlar olmuş. Halk oranın boş olmadığına orada bir yatır olduğuna inanıyor.

KÖSTEBEK VE BOYUN AĞRISI: Kaynak kişi 2'ye ait bir anlatıdır. Bir gün tarlasını sularken bir köstebek görür ve ona önceden anlatılan bir hikâyeyi eyleme dönüştürür. Başındaki örtüsünü çıkarır ve köstebeğın boğazına dolar boğazını sıkarak öldürür. Sonra hayvanı sağa sola sallayarak boğaz çekiyorum, boğaz çekiyorum der ve şifacı olur. Artık

boğazı ağrıyan bir insanın boğazını ovduğuna iyileşeceğine inanır. Köy halkından boğazını ovdurmaya gelen kişiler ağrısının geçtiğini söyler.

BÖLÜM 5 : SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu alan çalışmasında bir köy halkının efsaneleri, kutsal mekanları, dinsel büyüsel işlemleri üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışma göstermiştir ki sözel geleneğin ürünü olan halk anlatıları yapılan eylemi anlamlı kılmaktadır. Kült alanlar halk için önemlidir. Halk bu mekanlarda bulunarak ve ibadet etmek, geleneği yaşatmak, anlatıyı aktarmaktadır. Anlatılan efsanelere anlatıcıda dinleyicide inanmaktadır. Köy halkından efsaneye inanmayan olursa mutlaka kutsal gördükleri yer tarafından cezalandırılacağı inancı vardır. Köy halkının en yaşlısıda en gencide bu efsanelerden haberdardır. Geleneğin ve anlatının hala yaşatılacağı görülmektedir.

Efsane deyince köyün yaşlılarının anlatmak istedikleri bir hikayeleri daha olmuştur. Haca gitmiş olan birkaç kişinin hac yolculuğu hikayelerinde köyün yaşlıları efsane gibi görmektedirler. Araştırma sırasında köy halkından genellikle istenilen cevaplar alınabilmektedir. Araştırma sırasında herhangi bir olumsuzluk yaşanmamıştır. Ses kayıtları ve fotoğraf çekimleri köy halkından izin alınarak yapılmıştır.

KAYNAKÇA

BARS, Mehmet Emin (2014) “Türk Kültüründe Ağaç Kültü Ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları” 27

BORATAV, Pertev Naili (1995) “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı ”

ELİADE, Mircea (2005). Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi). (Çev. Mustafa Ünal). Konya: Serhat Kitabevi.

ERGUN, M. (2000). “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları”. Millî Folklor, 47: 22-30.

GOODY, Jack (2009) “Sözlü Kültür” Milli Folklor 83: 128-132

SAKAOĞLU, Saim (1980), Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara.

YILDIRIM Dursun (1998), “Sözlü Gelenek Kültürü” Türk Bitiği Akçağ Yay.